

Leksyka wskazująca na emocje w psalmie 70. na podstawie tłumaczeń poetów oświecenia – Franciszka Karpińskiego i Michaiła Łomonosowa

doi.org/10.34739/clit.2025.19.16

The lexis indicating emotion in Psalm 70. based on translations by the
Enlightenment poets Francis Karpinski and Mikhail Lomonosov

Abstract: The article aims to present lexis that refers to emotions based on Psalm 70 of the ancient King David as translated by Franz Karpinski and Mikhail Lomonosov, two secular men who lived during the Age of Enlightenment. The analysis of these texts suggests that the fear of shame is a important emotion. Fearing defeat, they declare trust in God, who for both of them is the personification of strength and victory, hence the name ‘defender’ in translation. Lomonosov also calls God *Поборник* (‘defender/master’), *Зиждитель* (‘creator’), *Помощник* (‘helper’), *Покровитель* (‘patron’), and *Пристаннице* (‘shelter’). While asking for support, both translators promise to praise God, thus ascribing glorification considerable importance.

Keywords: psalm, Enlightenment, man, emotion, shame, fear, strength, defence, praise

Wprowadzenie

Utwory religijne oświecenia, podobnie jak innych epok, cechują się emocjonalnością¹, gdyż manifestują wewnętrzne emocje i uczucia człowieka wierzącego². Językoznawcy, korzystając z badań psychologów, w różny sposób opisują emocje³. Niektórzy – jak Elżbieta Laskowska – zwracają uwagę na rozróżnienie wyrażania i nazywania uczuć, biorąc pod

¹ J. Gorzelana, *Swoistość stylistyczno-językowa poezji religijnej okresu oświecenia*, Zielona Góra, 2016, s. 86-152; A. Pawlikowska, *Język religijny na tle stylów funkcjonalnych polszczyzny pisanej – analiza porównawcza z perspektywy statystycznej*, „Rozprawy Komisji Językowej WTN” 2013, nr XL, s. 69. Na temat emocjonalności, która towarzyszy wszelkim tekstom i sytuacjom sakralnym zob. I. Bajerowa, J. Puzynina, *Język religijny*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 7, (red.) S. Wielgus, Lublin 1997, kol. 15-20.

² J. Mistrík, *Religiózny štýl*, „Stylistyka” 1992, nr 1, s. 89.

³ Przegląd badań lingwistycznych związanych z nazywaniem emocji i sposobem mówienia o nich zawiera publikacja K. Daty, *W jaki sposób językoznawcy opisują emocje*, w: *Język a kultura* t. 14, (red.) I. Nowakowska-Kempna, A. Dąbrowska i J. Anusiewicz, Wrocław 2000, s. 249-250.

uwagę kryterium oficjalności, podmiot i czas wypowiedzi⁴. Ponieważ teksty religijne dopuszczają nieoficjalność sytuacji komunikacyjnej, nie rozgraniczamy szczegółowo wyrażania i nazywania emocji. Stosujemy oba terminy wymiennie. Rozróżniamy jednak – za Josefem Mistrikiem i Stanisławem Grabiasem ekspresywność, którą traktujemy jako właściwość (zabarwienie) wyrazu, od ekspresji, która jest procesem, jaki może być wywołany przez użycie formy ekspresywnej⁵. Opisując słownictwo ekspresywne, językoznawcy zwracają uwagę na istnienie formacji o eksplicytnych wykładnikach emocjonalności⁶ oraz wskazują wyrazy, w których emocjonalność tkwi *implicite* i wynika ze znaczenia⁷. Nie są to jednak tylko nazwy krótkotrwałych emocji i bardziej trwałych uczuć, ale także takie słowa, które mogą się z nimi kojarzyć, gdyż przyjmujemy za Charlesem Bally’em, że „ekspresywny jest każdy fakt językowy, który kojarzy się z jakimś wzruszeniem”⁸. Ten typ ekspresywizmów będzie przedmiotem niniejszej analizy.

Celem tego artykułu jest przedstawienie leksykalnych wyznaczników emocjonalności w Psalmie 70., tłumaczonym w XVIII wieku przez polskiego i rosyjskiego poetę. Istotna dla zagadnienia jest sprawa autorstwa i czasu powstania tekstów. Oryginalne biblijne Psalmy powstały między XI a IV w. p.n.e. Podmiotem lirycznym utworów był człowiek religijny w ogóle, teksty przedstawiały jego przemyślenia i uczucia. Zgodnie z tradycją ich autorstwo przypisuje się królowi Dawidowi, przyjęło się określać sytuacje życiowe, w jakich Dawid tworzył konkretne psalmy. Twórcą cyklu miał więc być mężczyzna, który zgodnie z opisem biblijnym był najpierw pasterzem, potem ulubieńcem króla, uciekinierem, a na końcu królem, zawsze był też artystą – grał na instrumencie (harfa), układał i śpiewał pieśni⁹.

W tej pracy zajmiemy się tekstami przełożonymi. Pamiętać należy, iż teksty tłumaczone obok cech autorskich nabierają swoistego piętna

⁴ Np. K. Data, *W jaki sposób...*, op. cit., s. 249-250. Por. też. E. Laskowska, *Nazywanie i wyrażanie uczuć*, w: *Zielonogórskie seminaria językoznawcze 2006-2007*, (red.) M. Hawrysz, Zielona Góra 2009, s. 352. Autorka zwraca uwagę, że uczucia wyraża się w sytuacji nieoficjalnej, a w tekstach pisanych, oficjalnych, najczęściej mamy do czynienia z nazywaniem uczuć.

⁵ Zob. J. Mistrík, *Štylistika*, Bratislava 1985, s. 80-81 i S. Grabias, *O ekspresywności języka. Ekspresja a slowotwórstwo*, Lublin 1980, s. 18.

⁶ Formacje są tworzone przez np. formanty wyspecjalizowane w urabianiu formacji ekspresywnych (np. *expresivny appendix*) J. Mistrík, *Štylistika...*, op. cit., s. 81,

⁷ S. Grabias, *O ekspresywności...*, op. cit., s. 18.

⁸ Ch. Bally, *Mechanizm ekspresywności językowej*, w: *idem, Štylistyka. Wybór tekstów*, (red.) M.R. Mayenowa, tł. U. Dąmbska-Prokop, Warszawa 1966, s. 110.

⁹ Zob. F. Karpiński, *Przedmowa*, w: *Psalterz Dawida Nowo Przetłumaczony*, cz. I. jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doccontent?id=87393 [data dostępu: 10.11.2019].

tłumacza – jak zauważa Antoni Markunas: «В них можно узнать отпечатки каждого из них – стиль, темперамент [...], наблюдательность, литературную зрелость, образ жизни»¹⁰. Interesujące teksty zostały przetłumaczone w epoce oświecania, która powszechnie kojarzy się racjonalizmem i rozumem, reprezentuje pełen ład nurt kultury apollińskiej¹¹. Franciszek Karpiński przetłumaczył cały Psalterz (150 utworów)¹², zaś Michaił Wasiliewicz Łomonosow tylko 7 psalmów, które według biografów tego autora odzwierciedlają jego trudną sytuację¹³, mówią one bowiem o ludziach nieprzyjaznych i zmaganiu się z przeciwnościami, także wewnętrznymi¹⁴. W niniejszej analizie porównam przetłumaczony przez obu poetów tekst: *Psalm 70* i *Преложение Псалма 70*. Utwór ten zaliczany jest do psalmów lamentacji błagalnej¹⁵. Obaj poeci-tłumacze byli świeckim, Karpiński pracował jako nauczyciel domowy na dworach arystokracji, Łomonosow był żonatym, wszechstronnie uzdolnionym poetą i naukowcem. Wydaje się, że mogą być traktowani jako mężczyźni reprezentatywni dla epoki oświecenia, jeśli chodzi o myślenie i opisywanie sfery emocjonalnej.

Najpierw przedstawię pokrótce analizowane teksty, później leksykę związaną z emocjami – z odwołaniem do teorii pola wyrazowego. Określając znaczenie i zabarwienie emocjonalne badanego materiału, korzystałam z oświeceniowego słownika Samuela Lindego¹⁶ oraz z internetowych wersji słowników rosyjskich na stronie <https://glosum.ru/>¹⁷.

Analiza materiału

Psalm 70 jest poetycką modlitwą i odzwierciedla emocje podmiotu lirycznego oraz przedstawia sposób ich uzewnętrznienia. We wstępie do tego utworu w polskim tłumaczeniu napisano „W tekście hebrajskim ten

¹⁰ A. Markunas, *Истоки и сущность русского православия. Хрестоматия*, Poznań 1994, s. 51.

¹¹ *Słownik terminów literackich*, wyd. drugie poszerzone i poprawione, (red.) J. Sławiński. Wrocław 1988, s. 37.

¹² F. Karpiński, *Psalterz Dawida nowo przetłumaczony*, cz. I, jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doccontent?id=87393 [data dostępu: 10.11.2019] i *Psalterz Dawida nowo przetłumaczony*, cz. II, jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/94077/edition/87394/content [data dostępu: 17.10.2024].

¹³ Zob. М.В. Ломоносов, *Полное собрание сочинений. Вступительная статья, подготовка текста и примечания* А.М. Морозова, т. 7, Москва-Ленинград 1965, s. 27

¹⁴ Zob. П.Е. Бухаркин, *О проблематике Духовных од М.В.Ломоносова*, „Russian Literature” 2016, LXXV, nr I|II|III|IV, s. 59.

¹⁵ Zob. J. Sadzik, *O psalmach*, w: *Księga psalmów*, tł. C. Miłosz, Paryż 1982, s. 36.

¹⁶ S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 1-6, wyd. II, Lwów 1854-1860

¹⁷ Są tu wersje słowników m.in. Д.Н. Ушакова, С.И. Ожегова. Т.Ф. Ефремовой, В. И. Даля, <https://glosum.ru/> [data dostępu: 17.10.2024].

Psalm żadnego nie ma tytułu, jest pewnie roboty Dawida, gdy się już podstarzał, ku końcowi prześladowania syna jego Absalona¹⁸. Komentarz ten sugeruje sytuację, w jakiej znajduje się podmiot liryczny, będący starzejącym się królem z kłopotami rodzinnymi.

Już incipit – łacińskie *In te Domine speravi* (W tobie Panie pokładam nadzieję) – mówi o postawie życiowej podmiotu, który w nadziei oddaje Bogu swoje życie. Na początku pojawia się prośba o wsparcie, uzasadniona obawą o zawstydzenie:

W tobie nadzieję złożyłem mój Panie! Niechaj nie będę wiecznie zawstydzony . Nakłoń twych uszu na moje wołanie, Według twej prawdy będę wybawiony. (K)	В тебе надежду полагаю, Всесильный Господи, всегда, К тебе и ныне прибегаю, Да ввек спасуся от стыда . (Л)
---	--

Podmiot tej wypowiedzi deklaruje zaufanie Bogu – wyrażane leksemami *nadzieja / надежда* – w tym, że uchroni go przed wiecznym wstydem, który określony jest wyrażeniami: *wiecznie zawstydzony* i *ввек стыда*. Ów wstyd zdaje się ważny, gdyż w dalszej części podmiot wraca do niego jeszcze w kontekście swoich nieprzyjaciół, mianowicie prosi Boga o to, by spowodował ich zawstydzenie: pojawiają się tu formy: *zawstydz* oraz *в вечном сраме*:

Boże! [...] Zawstydz ich, zniszcz ich, którzy nadaremnie, Jakby mi szkodzić, sposobów szukają. (K)	О Боже мой, [...] Да в вечном сраме погрузятся Которые мне ищут зла. (Л)
--	--

W zakończeniu jeszcze raz podmiot pisze o zawstydzeniu przez Boga tych, którzy mu szkodzą, obecny jest tu czasownik *zawstydzić* – *постыдиться*,

Ale język mój całymi dniami, Twą sprawiedliwość opowiadać będzie; Gdy się zawstydzą , co zلمي myśłami Szukają, jakby szkodzili mi wszędzie. (K)	Еще язык мой поучится Твои хвалити правоты, Коварных сила постыдится , Которы ищут мне беды. (Л)
--	--

¹⁸ F. Karpiński, *Psalterz Dawida na nowo przetłumaczony*, [in:] *Eadem, Zabawki wierszem i prozą*, t. 5, Warszawa 1786, s. 193, <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doccontent?id=87393> [data dostępu: 10.11.2018].

Obraz ten stanowi pewną klamrę spajającą cały tekst, który zaczyna się od prośby o odsunięcie wstydu od siebie, a kończy obrazem zawstydzenie wrogów.

Od drugiej zwrotki – w obu tłumaczeniach – podmiot zwraca się do Boga z prośbą o pomoc, gdyż czuje się zagrożony. Uspokojenie zdaje się wynikać z wiary w to, że Bóg może go obronić. Obecne są tu określenie Boga leksemami *Bóg* i *Pan* oraz metaforyczne: *moje wsparcie*, *moja twierdza*, *nieomylna ucieczka* oraz przypisywane mu działanie: *ocalić*, *wyrwać z ręki grzesznika*, *łagodzić ból*. W tłumaczeniu Łomonosowa także są określenia *Бог* i *Господин* i metaforyczne: *стена* ‘mur’, *защита* ‘obrona’, *покров* ‘ochrona’. Towarzyszą im czynności: *спасать*, *избавить от злобных рук*, *сокруши коварных лук*, *не дать в челюсти впасти*:

Bądź **mojem wsparciem**, moją
twierdzą silną,
Byś mię **ocalił** w mej przygody czasie;
Tobą ja stoję; tyś mi **nieomylną**
Ucieczką, gdy mi **ucisk** naprzykrza się.

Boże mój! **Z ręki wyrwij mię**
grzesznika,
Z ręki, która tve prawa połamała;
Ty mi łagodzis**z ból**, co mię dotyka,
Tyś od młodości **ufność** moja stała.
[193]

Ledwiem z wnętrzości wyszedł mojej
matki,
Na twą **opiekę** wzięłeś mię
najwcześniej;
Dlatego ci to mej **wdzięczności**
świadki,
Gdzie się obróce, śpiewam moje pieśni.
(K)

Святою правдою твоею
Избавь меня **от злобных рук**,
Склонись молитвою моею
И сокруши коварных лук.

Поборник мне и Бог мой буди
Против стремящихся **врагов**
И брэнной сей и тленной груди
Стена, защита и покров.

Спаси меня от **грешных власти**
И преступивших твой закон,
Не дай мне в **челюсти** их **впасти**,
Зияючи со всех сторон.

В **терпении** моем, **Зиждитель**,
Ты был от самых юных дней
Помощник мой и
Покровитель,
Пристанище души моей.
(Л)

Wydaje się znamienne, że szacunek, jakim obdarza psalmista Boga, wynika z podziwu i wiary w jego siłę i możliwości militarne. Nie ma tu zachwyty nad miłosierdziem czy wsparciem.

Pisząc o tych etapach swego życia, kiedy człowiekowi towarzyszy naturalna słabość, jak dzieciństwo i starość, psalmista mówi o swym zaufaniu do Boga i wychwalaniu jego śpiewem. Bóg jest nazywany

określeniem *mój obrońca i Zastupnik мой*. W rosyjskim tłumaczeniu jest więcej rzeczowników w funkcji apelatywnej, będących nazwą osób *Поборник* ‘obrońca’, *Зиждитель* ‘stwórca’, *Помощник* ‘pomocnik’, *Покровитель* ‘patron’, *Пристанище* ‘schronienie’. Interesująco przedstawiono starość, polski poeta ją antropomorfizuje, jako osobę pochyloną, w tłumaczeniu rosyjskim jest to pojęcie abstrakcyjne: *время старости глубокой*:

Ledwie z wnętrzości wyszedł mojej
matki,
Na twą opiekę wziąłeś mię
najwcześniej;
Dlatego ci to mej **wdzięczności**
świadki,
Gdzie się obróce, śpiewam moje pieśni.

Jako cud jaki palcem mię stykają;
A to ty, Panie, mocny mój **Obrońca!**
Niechaj twe usta **chwałę** twą śpiewają,
Niech po wszystkie dni **wielkość** twą
bez końca.

Kiedy mię starość zgrzybiała pochyli.
Nie odrzucaj mię od oblicza twego;
Kiedy **się z czasem moc moja**
wysili,
Nie zostawiaj mię, mój Boże! samego.
(K)

В терпении моем, **Зиждитель**,
Ты был от самых юных дней
Помощник мой и Покровитель,
Пристанище души моей.

От чрева материя тобою
И от утробы **укреплен**,
Тебя **превозношу хвалою**,
Усердием к тебе возжжен.

Враги мои чудясь смеются,
Что я кругом объят бедой,
Однако мысли не мятутся,
Когда Господь - **Заступник мой**.

[...]
Во время старости глубокой.
О Боже мой, не отступи,
Но **крепкой мышцей и высокой**
Увидши члены укрепи. (Л)

W tłumaczeniu Karpińskiego starość jest nieuchronna, jej działanie ujawni się przez wyczerpanie mocy: „moc się wysili”, dlatego jest potrzebna Boża obecność. Łomonosow przedstawia inaczej wizję starości, jako czas, gdy u człowieka będą *увядши члены* (*uwiedle członki*). Tu jednak podmiot nie prosi o obecność w słabości – jak w polskim tłumaczeniu – ale o umocnienie, przywrócenie siły. W obu tłumaczeniach utrata siły i osamotnienie, jaka towarzyszy starości jest tym, czego obawia się podmiot, dlatego prosi Boga o przeciwdziałanie.

Opuszczenie przez Boga niesie za sobą bezbronność, którą może wykorzystać nieprzyjaciel w każdym czasie. Podmiot, przedstawiając sposób rozumowania wrogów, zakłada, iż chcą wykorzystać opuszczenie

i brak wsparcia. W tłumaczeniu rosyjskim wyraźnie mówi się o osamotnieniu spowodowanym pozostawieniem przez Boga:

Wróg mój, co na mnie dybie z każdej strony,
Już sobie gada, już się na to zgodził:
„Gońmy, krępujmy, on jest **opuszczony**,
„**Nie masz, ktoby go z rąk nam wyswobodził.**”

Boże! nie odchodź daleko ode mnie,
Przybądź z twem **wsparciem [...]**

Nie **opuszczaj** mię! wszakżeś Bóg łaskawy. (K)

Враги, которые всечасно
Погибели моей хотят,
Уже о мне единогласно
Между собою говорят:

"Погоним, **Бог его оставил**,
Кого он может преклонить?
От нас бы кто его избавил?
Теперь пора его губить".

О Боже мой, не удалися,
Покрой меня рукой своей.
(Л)

Opuszczeniu i samotności towarzyszy więc zagrożenie uwięzienia, zniszczenia, unicestwienia, dlatego bezpośrednio po tym obrazie pojawia się prośba do mocniejszego Boga, by *nie odchodził* i nie opuszczał (*не удалися*), stał się wsparciem i przykrył swą ręką (*Покрой меня рукой своей*)

Argumentami, jakimi posługuje się psalmista, chcący zatrzymać przy sobie Boga jest obietnica chwaleń go. Obraz rosyjskiego poety jest bardziej rozbudowany. W tym kontekście pojawiają się połączenia: *повсюду стану прославлять, прославляя в псалмах и песнях возглашать, буди препрославлен [свет – J.G.], крепость прославляться, от уст распространится о истине твоей хвала, хвалить от юных лет, держава возвестится, буду поминать*, a w języku polskim: *przydać pienie nowej chwały, głosić prawdę twoją, głosić twoje wybawienie, opiewać twoje [twórcy] dziwne sprawy, wyłożyć moc sprawiedliwości*. Z dzisiejszej perspektywy może wydawać się interesujące, że podmiot zakłada, iż zapowiedź pochwalenia może być tym elementem, który zaważy na działaniu Boga. Przyjęcie takiej logiki pozwala przyjąć, że dla samego podmiotu właśnie pochwała byłaby elementem pobudzającym do działania.

Ja cię w **ufności** zawsze będę prosić,
Ja **przydam nowe chwały twojej**
pienie:
Usta me **prawdę** twoją **będą głosić**,
I po wszystkie dni **twoje wybawienie**.

Nie umiemi ci ja wytwornej nauki,
W drodze się tylko **potęgi twej** badał;
Tem w całym życiu uczyłem się sztuki,
I o twej tylko **prawdzie** zawsze gadał.

Twórco! czegoś mię uczył od młodości,
To dziś **opiewam dziwne** twoje
sprawy!
Toż samo będę powtarzał w starości.
Nie **opuszczaj** mię! wszakżeś Bóg
łaskawy.

Aż pokoleniom, co po nas nastaną,
Jak zmożę, twojej **mocy** nie **wyłożę**,
Sprawiedliwości; i tych co doznano
Dziwnych spraw twoich! Któż ci równy
Boże? (K)

Надежду крепку несомненно
В тебе едином положу
И, прославляя беспременно,
В псалмах и песнях
возглашу.

От **уст** моих **распространится**
О истине твоей **хвала**,
Благодеяний слух промчится
Тобой мне бывших без числа.

Твою я крепость, Вседержитель,
Повсюду стану прославлять
И, что ты мой был покровитель,
Вовеки **буду поминать.**

Тобою, Боже, я наставлен
Хвалить тебя от юных лет,
И ныне буди **препрославлен**
Через весь тобой созданный свет.

Доколе дряхлость обращаться
Не возбранит моим устам,
Твоя в них **крепость**
прославляться
Грядущим будет всем родам.

Твоя держава возвестится
И Господа мною до небес.
О Боже, кто тебе сравнится
Великим множеством чудес? (Л)

Pojawiają się tu określenia Boga związane z zaufaniem w siłę i władzę: *Twórca, Bóg łaskawy, Вседержитель, Покровитель*, wspomniane są jego atrybuty: *potęga, prawda, moc, sprawiedliwość, крепость, держава, истина*. Wobec tego komplementarne wydają się oczekiwania psalmisty, które wyrażają słowa: *nadzieja, twierdza, wsparcie, ufność, opieka, wdzięczność, ucieczka, obrońca, wybawić, ocalić, wyrwać z ręki, śpiewać chwałę*. Występują one równocześnie z informacją o zagrożeniu: *ucisk, ból, zawstydzic, stykać palcem*, u Łomonosowa: *надежда, стыд, пристанище терпению злобных рук, коварных лук, защита*.

Następny obraz jest interesujący – oto psalmista mówi o tym, że był nad przepaścią, a gdy Bóg się na niego zwrócił został uratowany –

Karpiński użył frazeologizmu ‘wyjść nogą całą’. Spotykamy jednak w obrazach tłumaczonych na rosyjski i polski zasadniczą różnicę, w ujęciu Łomonosowa to Bóg stawia człowieka nad przepaścią (*к пропасти меня поставил*), by zobaczyć swą zgubę (*погибель*) i on go wyprowadza, a w ujęciu Karpińskiego jest tylko mowa o wyjściu z przepaści człowieka, gdy Bóg się zwraca do niego, nie ma zaś ani wzmianki, że to sam Bóg wystawia go na próbę ani, że to on wyprowadza z nad przepaści:

Jak wiele **złego** już się wycierpiało?
Zwracasz się ku mnie, i w życiu się mieszczę
Z **przepaścim** ziemi wyszedł nogą całą,
Mnożysz twą wielkość, i **cieszysz** mię
jeszcze. (K)

Ты к пропасти меня
поставил,
Чтоб я свою погибель зрел,
Но скоро, обратись, избавил
И от глубоких бездн возвел. (Л)

Są tu więc dwie postawy, jeden człowiek w pełni ufa Bogu, wierzy, że on kieruje jego życiem, wystawia go na próby i wyprowadza z niebezpieczeństw. Stąd czasowniki: *поставил*, *избавил*, *возвел*. Ten człowiek przyznaje się przez to niejako do swej całkowitej zależności od Boga. Druga postawa, zakłada, że w obecności Boga poradzi sobie ze wszystkim, jest jakby bardziej autonomiczny. Podmiot liryczny Łomonosowa uznaje swoją większą zależność od Boga. Brak samodzielności jest jakby ceną, jaką płaci za Bożą opiekę.

Analiza semantyczna

Analizując ten tekst z odwołaniem do pól tematycznych, pogrupowałam leksykę ze względu na znaczenie¹⁹, uwzględniając leksykę, która kojarzy się z jakimś „wzruszeniem”. Takie wyodrębnienie pól tematycznych pokazuje, z jakimi emocjami zmagają się podmiot liryczny, wykreowany najpierw przez starożytnego psalmistę, a potem przez oświeceniowych poetów. W związku z tym, że wartościowanie, tego, co dobre i złe jest w tekstach religijnych specyficzne²⁰, emocje te podzielone zostały

¹⁹ Zob. W. Pisarek, *Pojęcie pola wyrazowego i jego użyteczność w badaniach stylistycznych*, „Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej” 1967, 58(2), s. 504.

²⁰ Przykładowo nieprzyjemne dla człowieka cierpienie może być traktowane jako dobre - zob. J. Gorzelana, *Zdrowie i choroba z perspektywy osoby wierzącej na przykładzie poezji Konstancji Benisławskiej*, w: *Zdrowie i choroba w kontekście aksjologicznym*, (red.) J. Gorzelana, A. Seul, Zielona Góra 2024, s. 55-71; J. Gorzelana, *Językowe wyznaczniki wartości cierpienia*

zgodnie z niektórymi klasyfikacjami psychologicznymi na przyjemne i nieprzyjemne. W *Psalmie 70*, który przedstawia rozmowę człowieka z Bogiem pojawiają się obrazy zarówno zagrożenia czyhającego od człowieka, jak radosnego chwaleń Boga.

Pierwszą grupę stanowią określenia Boga. Prócz leksemów *Bóg, Pan i Twórca* polski poeta wprowadziła nazwę *Obrońca*, wskazując na funkcję obrony. Jest to istotna rola *Pana* – bronienie innych. W rosyjskim tłumaczeniu Łomonosow, prócz analogicznych określeń *Бог, Господь* i *Зиждитель*, przedstawił więcej określeń niż polski poeta. Dwa z nich są złożeniami z członem *все* – który niesie informacje o nadzwyczajności tego, który wszystko trzyma *Вседержитель*, i jest najsilniejszy ze wszystkich – *Всесильный*. Oba więc wskazują na siłę i potęgę Boga. Inne nazwy informują o jego funkcji obronnej *Защитник, Поборник*²¹, *Заступник* i opiekuńczej: *Покровитель, Помощник, Пристанище*. Dla poety więc istotna staje się osoba Boga, który z mocą ochrania człowieka, opiekuje się nim i broni przed niebezpieczeństwem.

Grupę leksemów, którą wiążemy z emocjami przyjemnymi, stanowią metaforyczne określenia odnoszące się do Boga, w których pojawiają się słowa: *wsparcie, twierdza, ucieczka, крепость, крепка, стена, защита, покров, держава*. W tej grupie tematycznej umieszczamy też leksemy *wybawienie, wybawiony, wyswobodzić, łagodzić, избавить, покрыть, укрепить* oraz *ocalić, преклонить*. W obu tekstach są to analogiczne określenia. Stosunkowo częste odwoływanie się do leksyki wskazującej na wsparcie i ocalenie może wynikać, z tego, że podmiot czuje, iż właśnie takiej opieki i wsparcia potrzebuje.

W szerszym ujęciu z powyższą leksyką wiążą się słowa wskazujące na nadzieję, radość i pochwałę Boga, który pomaga człowiekowi, stąd słowa: *nadzieja, ufność, wdzięczność, chwala, надежда, хвала, хвалить, превозносит, препослаться, прославляться, возвестить*.

Bóg kojarzy się też z tym, co wielkie, sprawiedliwe i prawdziwe. Leksyka z tej grupy niesie z sobą poczucie wartości, siły i pewności: *prawda, sprawiedliwość, wielkość, potęga, моч, суд, правда, правда, истина, усердие*. Zauważmy, że wśród określeń tego co przyjemne nie ma słów związanych z miłością, łagodnością, współczuciem.

w poezji religijnej polskiego oświecenia, w: *Revitalizace hodnot: umění a literatura: Kolektivní monografie*, (red.) J. Dohnal, Brno 2013, s. 121-130.

²¹ 'aktywny obrońca'.

Jeśli natomiast przyjrzelibyśmy się leksyce, kojarzącej się z tym co nieprzyjemne, to również spotykamy wśród niej określenia innych osób. Nazwane są one leksemami *grzesznik, wróg, wrağ, грешный, коварный*. Spotykamy też określenia opisowe: *którzy szukają sposobów jakby mi szkodzić* i *которые мне ищут зла* oraz metaforyczne określenie osoby: *ręka, która twe prawa połamała* i *злая рука*²². Zauważmy, że na innego człowieka psalmista w obu tłumaczeniach nie patrzy jak na partnera czy przyjaciela. Już sposób nazywania otaczających go ludzi wskazuje na poczucie zagrożenia i lęk, a także na osamotnienie, wyobcowanie podmiotu, który wokół siebie widzi złych ludzi, stanowiących dla niego zagrożenie.

Na to, co nieprzyjemne jednoznacznie wskazują leksemy *zło, zły, зло, злобный*. Stosunkowo często pojawiają się określenia wskazujące na destruktywne działanie: *zniszczyć, szkodzić, połamać, ucisk, dybać, сокрушить, губить, погрузиться 'zanurzać', впасть, поганить, пропасть, мутится, погибель, беда*. Źle, bo z czymś nieprzyjemnym i słabością, kojarzą się też słowa *ból, cierpienie, терпение, дряхлость* i połączenie *объятый злом*. Leksyka ta pojawia się w kontekście ludzi otaczających podmiot liryczny. Jego nieprzyjemną sytuację może spowodować też oddalenie Boga, dlatego w grupie słów wywołujących nieprzyjemne emocje umieściliśmy leksykę: *opuszczać, opuścić odrzucać, zostawiać, отступнуть, оставит, удалится (wycofać się, oddalić, odjechać)*. Człowiek opuszczony przez Boga cierpi. Jednak wśród słów nazywających cierpienie znajdują się takie, które wskazują na kompromitację i lęk przed tym stanem, są to leksemy: *zawstydzony, zawstydząć, стыд, срам, постыдиться*.

Wnioski

Tekst psalmu 70 w tłumaczeniach obu poetów oświeceniowych przedstawia uczucia targające psalmistą zwracającym się do Boga. Rosyjski poeta często wykorzystuje określenia wskazujące na jego siłę i potęgę (*Вседержитель, Всесильный*), co sugeruje pośrednio, że te cechy Boga ceni on najbardziej. W polskim tłumaczeniu podobny obraz wynika z zastosowanej metaforyki (*wsparcie, twierdza, ucieczka*). Poeci wyrażają

²² Opisowe określenie nieprzyjaciół są częste w psalterzach - zob. J. Gorzelana, *Obraz złego człowieka w Psalmie 34 przekład Michaiła Łomonosowa i Franciszka Karpińskiego*, w: *Revitalizacja hodnot: umění a literatura V*, (red.) J. Dohnal, Brno 2021, s. 93-102.

strach przed opuszczeniem przez owego silnego Boga, gdyż to mogłoby skutkować bezsilnością i naraziłoby na zniszczenie. W związku z tym, że pochwała został użyta jako argument w prośbie o pomoc, założyć można, iż jest ona też bardzo ceniona przez psalmistę. Silnie oceniany jest też wstyd, którego sam psalmista się boi, ale życzy zawstydzania nieprzyjacielowi. Wydaje się, że jest to w hierarchii mężczyzn bardzo nieprzyjemne uczucie, skoro jest częścią złorzeczenia.

Literatura / References

Bajerowa I., Puzynina J., *Język religijny*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 7, red. S. Wielgus, Lublin 1997, kol. 15-20.

Bally Ch., *Mechanizm ekspresywności językowej*, w: Ch. Bally, *Stylistyka. Wybór tekstów*, red. M.R. Mayenowa, tł. U. Dąbbska-Prokop, Warszawa 1966, s. 110-149.

Buharkin P.E., *O problematice Duhovnyh od M.V. Lomonosova*, „Russian Literature” 2016 LXXV I|II|III|IV, s. 57-71. [Бухаркин П. Е., *О проблематике Духовных од М.В. Ломоносова*, „Russian Literature” 2016 LXXV I|II|III|IV, s. 57-71].

Data K., *W jaki sposób językoznawcy opisują emocje*, w: *Język a kultura* t. 14, (red.) I. Nowakowska-Kempna, A. Dąbrowska i J. Anusiewicz, Wrocław 2000, s. 249-250.

Gorzelana J. *Językowe wyznaczniki wartości cierpienia w poezji religijnej polskiego oświecenia*, in: *Revitalizace hodnot: umění a literatura: Kolektivní monografie*, (red.) J. Dohnal, Brno 2013, s. 121-130.

Gorzelana J., *Obraz złego człowieka w Psalmie 34 przekład Michaiła Łomonosowa i Franciszka Karpińskiego*, w: *Revitalizace hodnot: umění a literatura V*, (red.) J. Dohnal, Brno 2021, s. 93 -102.

Gorzelana J., *Swoistość stylistyczno-językowa poezji religijnej okresu oświecenia*, Zielona Góra, 2016.

Gorzelana J., *Zdrowie i choroba z perspektywy osoby wierzącej na przykładzie poezji Konstancji Benisławskiej*, w: *Zdrowie i choroba w kontekście aksjologicznym*, (red.) J. Gorzelana, A. Seul, Zielona Góra 2024, s. 55-71.

Grabias, S., *O ekspresywności języka. Ekspresja a słowotwórstwo*, Lublin 1980.

Karpiński F., *Psalterz Dawida nowo przetłumaczony*, w: F. Karpiński, *Zabawki wierszem i prozą*, t. 5, t. 6, Warszawa 1786, za: jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doccontent?id=87393.

Laskowska E., *Nazywanie i wyrażanie uczuć*, w: *Zielonogórskie seminaria językoznawcze 2006-2007*, (red.) M. Hawrysz, Zielona Góra 2009, s. 351-361.

Linde S.B., *Słownik języka polskiego*, t. 1-6, wyd. II, Lwów 1854-1860.

Lomonosov M.V., *Ody pohval'nye i ody duhovnye*, az.lib.ru/l/lomonosow_m_w/text_0080.shtml, [Ломоносов М. В., *Оды похвальные и оды духовные*].

Markunas A., *Istoki i sušnost' russokgo pravoslaviâ. Hrestomatiâ*, Poznań 1994. [Markunas A., *Истоки и сущность руссокого православия. Хрестоматия*, Poznań 1994].

Mistrík J., *Religiózny štýl*, „Stylistyka” 1992, nr 1, s. 82 -89.

Mistrík J., *Štylistika*, Bratislava 1985.

Pawlikowska A., *Język religijny na tle stylów funkcjonalnych polszczyzny pisanej – analiza porównawcza z perspektywy statystycznej*, „Rozprawy Komisji Językowej WTN” 2013, nr XL, s. 55-73.

Pisarek, W. *Pojęcie pola wyrazowego i jego użyteczność w badaniach stylistycznych*, „Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej”, 1967. 58(2), 493-516.

Sadzik, J., *O psalmach*, w: *Księga psalmów*, tł. C. Miłosz, Paris 1982.

Słownik terminów literackich, wyd. drugie poszerzone i poprawione, red. J. Sławiński. Wrocław 1988.

Tolkovye slovari: hraniteli slova i ego značeniâ, <https://glosum.ru/>. [*Толковые словари: хранители слова и его значения*].